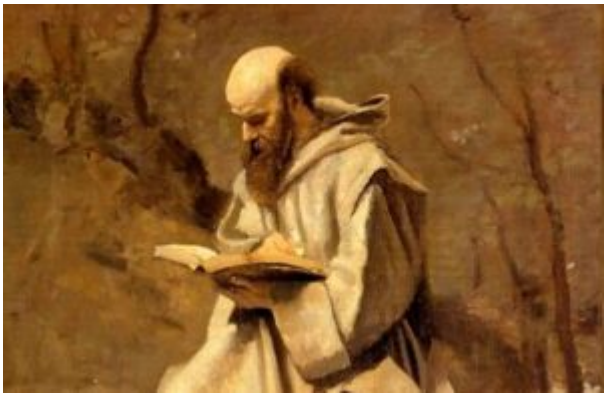
MONAHISMUL. CAUZELE APARIȚIEI ȘI FORME DE MANIFESTARE

Autor: Silviu Vaipan † | 11 octombrie 2021

I. Introducere

Monahismul este o mişcare religioasă cu caracter ascetic, ce impregnează şi în contemporaneitate spiritualitatea comunităţilor creştine tradiţionale. Acesta a rezistat trecerii timpului şi rămâne până astăzi de o deosebită importanţă pentru credincioşii ce aparțin acestor tradiții creștine. Chiar dacă protestantismul nu a acceptat și nu a recomandat adepţilor lui vieţuirea călugărească, totuşi nu putem să nu remarcăm impactul pozitiv al mănăstirilor în istoria creștinității. Importanţa mişcării monahice de-a lungul timpului ne motivează la iniţierea unui demers pentru înţelegerea monahismului în contextul său istoric. Pătrunzând în începutul acestei mişcări, vom putea avea o cunoaştere mai clară a istoriei Bisericilor tradiţionale, deoarece istoria lor este legată aproape intrisec de monahism.

Se pare că monahismul s-a ivit și ca răspuns la tumultul interogativ interior al creştinilor din perioada Antichităţii târzii, fapt care ne determină să căutăm înţelegerea câtorva factori determinanţi care au dus la apariţia acestuia. De asemenea, vom sublinia şi formele manifestării monahismului în faza sa incipientă, ca mai apoi să analizăm critic câteva dintre cele mai importante argumente biblice aduse în favoarea acestuia. În urma parcurgerii acestei lucrări cu scop introductiv-general, vom putea să apreciem în mod corect valoarea mişcării monahale în ansamblul ei şi să înţelegem mai adânc atât menirea fiecărui credincios faţă de despărţirea de lume, cât şi rolul Bisericii în raport cu chemarea lui Hristos faţă de aceasta.

II. Cauzele monahismului

Edictul de la Milano (312-313 d.Hr.) a reprezentat pentru Biserică încheierea perioadei de persecuţii anticreştine care s-au perpetuat de-a lungul secolelor, încă din momentul în care Biserica s-a născut în oraşul Ierusalim, la sărbătoarea Cinzecimii. Au existat mai multe valuri de persecuţie care s-au întins pe o perioadă de peste 250 de ani, deşi

acestea nu au avut aceeași intensitate. Atunci cand Constantin cel Mare (274-337 d.Hr.) declară religia creștină *religio licita*, Biserica Creștină tocmai ieșise de sub persecuţia aspră a lui Diocleţian (244-311 d.Hr.). Întocmai în jurul aceastei perioade începe să apară monahismul, de aceea, având în vedere contextul istoric în care acesta ia naştere, putem sublinia câteva cauze care au dus la apariţia sa.

În primul rând, secularizarea Bisericii este un factor-cheie al înţelegerii complexului fenomen de retragere în pustie a creştinilor. În mod tradițional, este acceptat faptul că secularizarea a început odată ce Biserica a acceptat sa fie o instituție legată de stat sub domnia lui Constantin, însă această perspectivă este falsă. Adolf Harnack susține că Biserica era deja „într-o mare măsură… secularizată” în mijlocul celui de-al treilea secol. De asemenea, devenind o biserică-stat, aceasta era mai ferm ținută laolaltă, dar „legătura puternică ce o ținea împreună nu mai era speranța religioasă sau iubirea frățească, ci un sistem ierarhic…”

La acel moment, monahismul a fost „o critică vie a societății zilei” și a devenit „un liman pentru cei revoltați împotriva decadenței crescânde a vremii respective,” el manifestându-se totodată și ca un protest împotriva formalității Bisericii. Practicile semipăgâne introduse în Biserică în perioada respectivă au fost cele care i-au îndepărtat pe creștinii puritani de aceasta, ba chiar mai mult, într-o anumită măsură, monahismul a însemnat „o revoltă la adresa organizării ecleziastice și, în particular, a sistemului episcopal.” Cochetarea Bisericii cu statul a creat un sentiment de alertă în rândul creștinilor: „acei zeloţi aveau într-adevăr dreptul să o critice; pentru că marile pericole pe care le-au văzut, dacă Biserica ar fi intrat în relații cu statul, au început într-adevăr să apară.” Ca o împotrivire faţă de acest pericol, unii episcopi s-au retras împreună cu congregațiile lor în deșert.

Înglobarea impulsului monahic în sânul Bisericii a ferit-o pe aceasta de o schismă în interiorul ei, care să o slăbească şi să-i zdruncine stabilitatea şi autoritatea. Protestul monahic faţă de Biserică a fost însă „îmblânzit” prin anumiţi scriitori bisericeşti ca Atanasie al Alexandriei (c. 298-373 d.Hr.), Augustin de Hipona (354-430 d.Hr.) sau Vasile cel Mare (330-379 d.Hr.), aşa încât separarea de lume şi retragerea în pustie au devenit nestemate de mare valoare în creştinism.

Unii scriitori bisericești din acea perioadă au încercat chiar să justifice monahismul prin găsirea unei legături directe între această practică și comunitățile creștine primare. Spre exemplu, Eusebiu din Cezareea, scriitor bisericesc al secolului al III-a, susținea că monahismul a apărut încă din Biserica primară, atunci când, pe baza scrierii lui Filon al Alexandriei, De Vita Contemplativa, acesta îi reliefa pe aderenții unei secte religioase ebraice numiți „terapeuți” drept primii creștini ce au format comunități chinoviale. Faptul acesta, deși acceptat de Biserică timp de multe secole, este considerat astăzi nefondat și eronat.

În al doilea rând, creştinătatea abia ieşise de sub teroarea autorităţilor publice şi, ca urmare a persecuţiilor, s-a creat un adevărat cult adus martirilor, care îi motiva pe creştini să se jertfească la rândul lor pentru Hristos. Scâzând posibilitatea de sacrificiu personal, la fel ca în veacurile trecute, unii creştini au văzut în monahism o cale prin care să se dăruiască pe sine lui Hristos, prin asceză şi renunţare. Pentru a înţelege cum unii monahi priveau sacrificiul, îl avem ca exemplu pe Simeon Stâlpnicul (aprox. 390-459 d.Hr.) care a trăit ultimii treizeci şi şase de ani ai vieţii sale urcat pe un stâlp înalt de douăzeci şi unu de metri. De asemenea, din această cauză, pielea de pe genunchi şi de pe abdomen a căpătat răni adânci, articulaţiile i s-au dislocat şi viermi i-au infectat rănile, în timp ce un miros greu îl însoţea din cauza ulcerelor şi a refuzului de a se spăla. Astfel de exemple nu erau la ordinea zilei, dar ele reflectă înţelegerea unor călugări asupra mortificării extreme a trupului.

În legătură cu exemplul de mai sus putem discuta şi despre o posibilă influenţă a mișcărilor neoplatonice și gnostice, care par să fi avut un impact simțitor asupra înțelegerii monahismului drept o cale superioară de practicare a religiei. Acestea puneau accent pe dualism, doctrină prin care se considera trupul ca fiind intrinsec rău, din cauza materialității sale, lucru care a motivat uneori desconsiderarea acestuia şi dorinţa de a-l transcende prin practici ascetice. Sunt propuse şi alte cauze de care trebuie să ţinem seama şi care aparţin domeniilor sociale, economice sau culturale, cum ar fi evitarea taxelor, refugiul față de lege sau un refuz față de cultura clasică.

Privind însă în mod specific la personajele care s-au dovedit a fi pionieri ai mişcării monahice la începuturile ei, putem identifica şi alte cauze pentru apariţia monahismului. Harnack subliniază că „agentul principal [al apariției monahismului] a fost spiritul ascetic…” , fapt pe care l-am putea înțelege, mai ales dacă ascetismul nu este văzut doar ca o formă de manifestare exclusiv creştină. În general, monahismul a însemnat o trecere dinspre ascetism, care presupune asprime faţă de trup, retragere, post, lipsa căsătoriei etc., înspre trăirea laolaltă, comunitară, pentru a crea un context cu un rol bine definit, acela de a face posibilă întrajutorarea spirituală între eremiţi.

Exemplul lui Antonie cel Mare (251-356 d.Hr.) ilustrează această tranziţie dinspre solitudine înspre comunitate, fapt asupra căruia vom reveni mai târziu. Putem însă să ne raportăm la Antonie nu doar ca la un simplu monah, ci și ca la fondatorul monahismului. Câteva evenimente din viaţa sa ne vor ajuta să înţelegem alte două cauze importante ale apariţiei monahismului. Putem vorbi astfel despre o anume influenţă a Scripturii asupra dezvoltării acestei mişcări, întrucât la douăzeci de ani, tânarul Antonie este într-adevăr motivat de pasaje biblice pentru alegerea sa de a deveni schimnic, prin desprinderea definitivă de lume şi de viciile ei. De asemenea, acesta a fost influenţat de modelul ascetic al unui eremit, ceea ce arată o altă cauză, şi anume răspândirea monahismului prin exemplul personal al unor creştini ce s-au retras în pustie. Mai târziu, însuși Antonie devine modelul prin excelență al practicării monahismului, el fiind motivaţia

multora care, privind spre exemplul său, au călcat pe urmele sale în pustie. Chiar mulți scriitori ai bisericii au fost promotori ai vieții monahice. Un exemplu este Atanasie al Alexandriei (295-373 d.Hr.), care a istorisit vieţuirea monahică a lui Antonie, la ceva timp după moartea acestuia. Un alt exemplu constă în faptul că, în una din omiliile sale, Ioan Cristostom (347-407 d.Hr.) își îndreaptă ochii spre Viața lui Antonie, motivând nu doar citirea devoţională a pasajelor care îi prezentau viața de schimnicie, ci și asumarea unui astfel de trai: „Vă mai rog încă un lucru: să nu trecem numai cu ochii peste cele scrise, ci să le şi facem.” Astfel, am putea conchide că popularizarea monahismului de către Biserică, prin evidențierea exemplului oferit de către cei ce îl practicau, dar și prin anumite scrieri bisericești, au avut un rol semnificativ în răspândirea acestuia.

III. Formele monahismului

Călugăria apare abia după trei secole de la moartea lui Hristos și presupune mai multe forme de manifestare. Ieronim (347-420 d.Hr.) evidenţiază în mod direct două tipuri de monahism prezente în vremea sa, unul fiind reprezentat de anahoreți, pustnici ce locuiau în sihăstrie, iar celălalt, de cenobiți, monahi ce trăiau ca parte a unei comunități organizate. De asemenea, Ieronim prezintă în mod implicit și un al treilea tip, pe care îl critică spunând: „Aceștia locuiesc câte doi sau trei însă rareori în numere mai mari și nu sunt legați de nicio regulă; dar fac exact ceea ce își doresc […] De multe ori se ceartă, deoarece nu voiesc, în timp ce își furnizează hrana, să fie subordonați altora.”

Deși imaginea formată prin tradiție despre apariția călugăriei este cea a unui schimnic retras prin pustiurile Egiptului, ca în cazul lui Antonie cel Mare, totuși s-au găsit în secolul al XX-lea dovezi papirologice care să conteste poziția tradițională și să confirme că, în fapt, cei mai timpurii călugări erau cei apartenenți grupului criticat de Ieronim, care trăiau în grupuri mici și în zonele urbane sau rurale. Un bun exemplu al practicării monahismului anahoretic este Antonie, deși, din pricina mulțimilor de oameni care veneau să îl vadă, el „a fost nevoit să abandoneze idealul singurătății, să iasă și să îi învețe”. Un exemplu al practicării cenobitismului este Pahomie cel Mare (292-346 d.Hr.), considerat întemeietorul mânăstirilor cu viață de obște, bine organizată și supusă regulilor. În această privinţă trebuie menţionat ca primele chinovii nu au avut la început o organizare complexă, ci aceasta s-a dezvoltat cu timpul şi în acord cu zona geografică în care monahii sălăşluiau, dar şi cu climatul la care aceştia erau expuşi.

IV. Perspectiva biblică asupra monahismului

Encyclopedia of Monasticism subliniază că „nu există cazuri clare de monahism în Scripturile creştine sau evreieşti.” Acest fapt a fost înţeles şi de reformatorul Martin Luther, care, deşi fusese călugăr augustinian, ajunge ulterior să critice ideea că acest mod de viaţă ar fi o practică creştină susţinută de Biblie. El scrie: „De aceea îi sfătuiesc pe cei din poziţii înalte în biserici, în primul rând, să abolească asemenea juruinţe şi ordine religioase, sau cel putin să nu le slăvească sau să nu le aprobe […] fiindcă modul

acesta de viaţă nu are mărturie sau justificare în Scriptură.”

Există însă în paginile Scripturii pasaje ce au ajuns să motiveze practicarea călugariei. În primul rând, putem vorbi despre unele pasaje biblice care se pare că au fost asociate cu practicarea solitudinii sau cu viețuirea în pustie, cum ar fi cele în care sunt descrise ispitirea Domnului Isus, călatoria lui Avraam spre Ţara Promisă, exodul israeliţilor din Egipt, pregătirea lui Moise în ţara Madian sau activitatea lui Ioan Botezătorul. În mod indirect, aceste pasaje reliefau, în opinia susținătorilor monahismului, importanţa renunţării la o viaţă confortabilă de dragul intrării într-o relaţie exclusiv dedicată lui Dumnezeu.

În al doilea rând, se pare că susținătorii monahismului au identificat în Scripturi nu doar tipologii ce ar încuraja monahia, ci şi anumite grupări de oameni ce ar fi înţeles că manifestarea spiritualităţii mai profunde e legată de consacrare față de Dumnzeu, într-un mod mai deosebit şi mai strict decât a celorlalţi evrei. Ar fi vorba despre clanul recabiţilor (Ieremia 35:2-19) şi de nazirei (Numeri 6:1-21) care, pe baza unui legământ special, se puneau deoparte pentru Domnul în sfinţenie şi respectau cu stricteţe unele reguli specifice. Deşi nu este exclusă prezenţa unor elemente ascetice în consemnarea vieţii unor personaje biblice ca cele de mai sus, totuşi considerăm că acele elemente au avut un caracter temporar. Se remarcă în majoritatea cazurilor menţionate o reîntoarcere la viaţa cotidiană; spre exemplu, nazireatul era temporar (Numeri 6:13). De asemenea, în privinţa recabiţilor putem spune că modul lor de viaţă nu a avut şi nici nu are are caracter prescriptiv în Scripturi şi că acesta rămâne cazul izolat al unei comunităţi de familii evreieşti organizate după tipar nomadic, spre deosebire de comunitatea monahică. Se pare că Dumnezeu a folosit exemplul recabiţilor în relatarea din cartea Ieremia pentru a le readuce aminte israeliţilor de viaţa nomadică a strămoşilor lor. Pasajul din Ieremia 35 este şi întrucâtva ironic, fiindcă în urma ascultării recabiţilor, aceştia sunt binecuvântaţi de Domnul pe când pe israeliţi, din pricina neascultării lor, Dumnezeu îi va reîntoarce la experienţa patriarhilor, trimiţându-i în exil, în Mesopotamia.

Nu numai anumite imagini sau personaje biblice au motivat practicarea monahismului, ci şi învățăturile Domnului Isus au fost folosite în acest sens. Spre exemplu, cele trei sfaturi ale desăvârșirii din Evanghelii – sărăcia (Marcu 10:21), castitatea (Matei 19:12) și ascultarea (Matei 9:9) – au ridicat de-a lungul timpului o multitudine de întrebări despre aplicabilitatea acestora pentru oamenii de rând. Aceste sfaturi evanghelice, așa cum sunt numite, presupun o deosebită rigurozitate așa încât a ajuns să se creadă că împlinirea lor implică „ceva asemănător existenţei monahice.” Întotdeauna creștinii s-au întrebat dacă aceste pasaje biblice îi au în vedere pe fiecare dintre ei. Tocmai de aceea au ajuns sa fie interpretate uneori ca afirmații eshatologice, alteori ca fiind principii de urmat în Duhul. În alte cazuri au fost văzute ca niște cerințe imposibil de îndeplinit sau ca niște idealuri spre care oamenii trebuie doar sa aspire. Astfel, în privința celor trei

sfaturi ale desăvârșirii din Evanghelii s-au conturat trei perspective cu privire la asumarea lor în viața creștină: fie toți creștinii trebuie sa le dea ascultare și devină călugări, fie toți credincioșii trebuie prin străduință asiduă să le împlinească – dar, inevitabil, să eșueze –, fie aceștia se împart în două niveluri din punct de vedere al așteptărilor.

Ramura protestantă a Bisericii și-a asumat, în general, ca interpretare, spre deosebire de bisericile tradiționale, a doua varianta dintre cele trei de mai sus, criticând în același timp pe motive justificate monahismul, fiindcă acesta promova doua clase de creștini. O primă clasă superioară, reprezentată de monahi, și o a doua clasă, inferioară celor ce făceau parte din ordine monahale, ce nu trebuia sa aibă un standard ridicat în ce privește trăirea creștină. Așa se face că membrii Bisericii au ajuns să se acomodeze viciilor, în urma creionării acestor standarde în interiorul religiei creștine, unul supererogatoriu (dincolo de datorie), și altul al laicilor păcătoși, adică al creștinilor de rând. În aceasta privință, Bonhoeffer spune că:

„Din acest moment, viața monahală a devenit o performanță individuală, la care imensa majoritate a laicilor nu putea fi constrânsă. Faptul că poruncile lui Isus au ajuns sa fie socotite valabile doar pentru un anumit grup de elită s-a dovedit dezastruos, ducând la diferențierea între un standard maxim și unul minim al ascultării creștine […]Greșeala fatală a monahismului nu a constat în faptul că a mers pe calea harului care presupunea ucenicie radicală […], ci în faptul ca s-a îndepărtat considerabil de creștinismul autentic, permițând ca drumul lui să devină realizarea specială și opţională a câtorva indivizi şi pretinzând, prin aceasta, merite deosebite în dreptul său […] Întoarcerea lui Luther din mănăstire în lume a fost cel mai puternic asalt pe care l-a suferit lumea, din zilele creștinismului timpuriu […] Ucenicia trebuia trăită acum în lume. Performanțele obținute, pană acum, în circumstanțele și în înlesnirile deosebite ale vieții monahale au devenit datoria fiecărui creștin. Ascultarea deplină de poruncile lui Isus trebuia dovedită în trăirea și în activitățile de zi cu zi.”

Concluzia lui Bonhoeffer, deci, în privința uceniciei, era că aceasta presupunea ascultarea de Scriptură a tuturor creștinilor: „[…] ucenicia nu este performanța meritorie a câtorva, ci porunca lui Dumnezeu pentru toți creștinii. Lucrarea smerită a uceniciei a devenit, în monahism, o realizare meritorie a sfinților.” În consecință, perspectiva lui Luther asupra monahismului, enunţată în citatul menţionat mai sus, nu rămâne doar un simplu punct de vedere aparținând multitudinii de opinii teologice, ci aceasta se impune, după părerea mea, ca fiind adevărată atunci când Scriptura este luată ca autoritate finală în materie de credință. Nu numai că „ucenicia trebuie trăită acum în lume…” ci ea trebuie propăvaduită tuturor oamenilor. Astfel, creştinismul îşi indeplineşte menirea faţă de lume doar atunci când Biserica işi îndeplineşte în mijlocul lumii chemarea dată de Hristos: „Duceţi-vă şi faceţi ucenici din toate neamurile, botezându-I în Numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh. Şi învăţaţi-I să pazească

tot ce v-am poruncit.”(Matei 28:19,20)

V. Concluzii

În lumina celor expuse mai sus, se pot extrage câteva concluzii ale studiului nostru. În primul rând, acest studiu a avut menirea să pună bazele pentru înţelegerea genezei mişcării monahice. Se remarcă faptul că dezvoltarea monahismului a fost treptată, luând amploare dintr-un cumul de cauze diverse enumerate și analizate mai sus. Se observă, iarăşi, că mişcarea monahică în începuturile ei a avut mai multe forme, implicând în principal fie schimnicie, fie cenobitism. O altă observaţie constă în faptul că această mișcare nu a apărut ca urmare directă a creștinismului primar (cel puţin din câte cunoaştem), adică a tradiţiei orale apostolice din primul secol, ci abia după aproximativ trei secole de la moartea Mântuitorului. De asemenea, nu putem vorbi despre o învățătură explicită a Bibliei pe aceasta temă, aşa cum am subliniat în lucrarea de față. Scripturile cer mai degrabă ca atenţia şi eforturile creștinilor să fie îndreptate spre misionarism şi spre a reprezenta lumina în mijlocul oamenilor. În raport cu lumea, despărţirea de aceasta nu înseamnă secluziune fizică a creştinilor, ci refuzul acestora de a se indentifica cu sistemul păcătos al societăţii. Mișcarea monahală, neizvorând, deci, din învățătura directă a Domnului Isus sau a apostolilor, nu este justificată în pretenția ei de a fi considerată necesară sau normativă vieții Bisericii. Deşi acest studiu a fost unul cu caracter general, cu scopul de a prezenta geneza și formele de început ale mişcării monahice, din el putem desprinde cu destulă claritate că este necesar să rămânem la perspectiva biblică despre ucenicia radicală, care trebuie asumată de către toţi creştinii, fără vreo excepție, şi care impune rigurozitate în devoțiunea noastră față de Hristos.

Imagine: Jean-Baptiste Camille Corot – “Monk in White Seated Reading”(~1850)

NOTE

1. Comunităţile creştine tradiţionale sunt reprezentate de Biserica Romano-catolică, Biserica Ortodoxă răsăriteană şi de bisericile orientale.

2. În *Under the Influence. How Christianity Transformed Civilization*, Alvin Schmidt arată că, de-a lungul istoriei, creştinismul a promovat apariţia orfelinatelor, spitalelor, şcolilor sau universităţilor, mănăstirile având un rol deosebit de important în găzduirea unor astfel de instituţii. Din punct de vedere social, în multe mănăstiri erau îngrijiţi copii orfani, iar în altele, persoane cu dizabilităţi mintale. Există dovezi suficiente pentru a susţine faptul că mănăstirile au stat atât la baza apariţiei universităţilor şi a cercetării ştiintifice, cât şi a dezvoltării ei. De asemenea, mănăstirile au avut un rol crucial în păstrarea şi copierea manuscriselor lucrărilor scriitorilor clasici şi ale Scripturii. În ce priveşte îngrijirea bolnavilor, în Evul Mediu călugarii şi călugăriţele erau de multe ori asistenţii medicali ai bolnavilor. Acestea sunt doar câteva dintre contribuţiile

monahismului. *Alvin J. Schmidt, Under the Influence. How Christianity Transformed Civilization*, Grand Rapids, Zodervan, 2001, p. 132,145, 163-164, 175-176, 185-186.

3. Earle E. Cairns, *Creştinismul de-a lungul secolelor. O istorie a bisericii creştine*, Oradea, Cartea Creştină, 2007, p. 117-118.

4. *Ibid.*, p. 50.

5. Termen folosit de Tertullian în scrierea sa Apologeticum pentru a descrie statutul special al evreilor în Imperiul Roman şi care înseamnă „religie permisă/aprobată”. Tertullian, „Apologeticum 21.1”. în Tertullian, *Apologeticul, Apologeţi de limba latină*, trad. Nicolae Chiţescu, Bucureşti, EIMBOR, 1981, p. 69.

6. Din punct de vedere etimologic, monahismul își are rădăcinile în grecescul monos (singur, solitar) sau în monachos (singur, dezolat). Prima instanță în care găsim cuvântul monachos folosit pentru a desemna un călugăr sau o călugăriță creștină provine dintr-un papirus egiptean datat în anul 324 d.Hr., în care un anume Dioscorus Caeso mărturisește că este salvat de către un monah Isaac ce locuia într-o zonă de sat sau de oraş. Trebuie menționat faptul că, mai târziu, monachos a fost folosit ca termen ce îi desemna fie pe călugării ce trăiau în solitudine, fie pe aceia care trăiau într-o comunitate monahală organizată. De asemenea, de-a lungul timpului au mai fost folosite cuvinte pentru a desemna acest mod de viețuire religioasă, cum ar fi grecescul apotaktikos („unul care a fost pus deoparte”), anachōrētēs („unul care s-a retras”), koinobiōtēs („unul care locuiește în comunitate”) sau askētēs („unul care se antrenează în disciplină”). Toate aceste cuvinte formează definiția monahismului, acesta fiind mai bine înțeles din caracteristicile sale. Prin urmare, acesta desemnează: solitudine, statutul de a fi pus deoparte, retragere, comunitate şi disciplină. Stephen J. Davis, *Monasticism. A Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2018, p. 28. Termenii μόνος-singur, solitar; ἀπο-τάσσω- a părăsi, a renunţa; ἀνα-χωρέω- a merge înapoi, a (se) retrage; κοινωνέω- a lua parte la; ἀσκέω- a (se) antrena se găsesc în *A Manual Greek Lexicon of the New Testament,* G. Abbott-Smith, New York, Charles Scribner’s Sons, 1922, p. 35, 64, 251, 295, 296.

7. Adolf Harnack, *Monasticism: Its Ideals and History and the Confessions of St. Augustine*, translated into English by E. E. Kellett and F.H. Marseille, London, Williams & Norgate, 1913, p. 31-32.

8. *Ibid.*, p. 31-32.

9. Paul Johnson, *A History of Christianity*, New York, Atheneum, 1977, p. 120.

10. *Idem.*

11. Earle E. Cairns, *Op. cit.,* p. 146.

12. Paul Johnson, *A History of Christianity*, New York, Atheneum, 1977, p. 120.

13. Adolf Harnack, *Op. cit.*, p. 27-28.

14. *Idem.*

15. Everett Ferguson, *Church History. Volume one. From Christ to Pre-reformation,* Grand Rapids, Zondervan, 1933, p. 250.

16. Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească*, trad. T. Bodogae, Bucureşti, EIMBOR, 1987, p. 84.

17. Douglas Burton-Christie,*The Word in the Desert.Scripture and the Quest for Holiness in the Early Christian Monasticism*, New York, Oxford University Press, 1993, p. 4.

18. Stephen J. Davis, *Monasticism. A Very Short Introduction*, p. 42.

19. Earle E. Cairns, *Op. cit.*, p. 145.

20. Douglas Burton-Christie, *Op. cit.*, p. 4.

21. Adolf Harnack, *Op. cit.*, p. 34.

22. Joseph Cullen Ayer, *A Source Book for Ancient Church History,* New York, Charles Scribner's Sons, 1913, p. 275.

23. Jonathan Hill, *Ghid al istoriei creştinismului*, trad. Alexandru Nădăban, Oradea, Casa Cărţii, 2008, p. 86-87.

24. În tinereţea sa, în timp ce se îndrepta spre lăcașul închinării, Antonie era frământat de pasajul din Faptele Apostolilor în care se relatează trăirea comunitară a primilor creștini care și-au vândut averile şi care și-au pus toate lucrurile la picioarele apostolilor. De asemenea, când a ajuns la adunarea credincioşilor, acesta a fost surprins de pasajul din Evanghelie în care Domnul Isus Hristos îi spunea bogatului sa vândă tot ce are și să dăruiască la săraci. Fiind marcat atît de acest lucru, cât și de alte pasaje scripturistice, Antonie vinde pământul moștenit de la părinții săi și începe să își asume o viață radicală, separându-se tot mai mult de zonele locuite şi trăind pentru multă vreme în pustiurile Egiptului. Joseph Cullen Ayer, *A Source Book for Ancient Church History*, p. 275.

25. Joseph Cullen Ayer, *Op. cit.*, p. 276.

26. Earle E. Cairns, *Op. cit.,* p. 146.

27. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei în Ioan Gură de Aur, Omilii la Matei. SCRIERI.*

Partea a treia, Bucureşti, trad. D. Fecioru, EIMBOR, 1994, p. 108.

28. Stephen J. Davis, *Monasticism. A Very Short Introduction*, New York, p. 29.

29. Jerome, „Letter XXII to Eustochium” în *Jerome, Select Letters in Saint Jerome*, translated by F.A. Wright, New York, G. P. Putnam’s Sons, 1933, p. 137.

30. Stephen J. Davis, *Op. cit.*, p. 40.

31. Jonathan Hill, *Op. cit.*, p. 86-87.

32. William M. Johnston și Christopher Kleinhenz, *Encyclopedia of Monasticism*, New York, Routledge, 2015, p. 151.

33. Martin Luther, *The Babylonean Capitivity of the Church*, trad. A.T.W. Steinhäuser, p. 43, http://self.gutenberg.org/eBooks/WPLBN0002097021-On-the-Babylonian-Captivity-of-the-Church-by-Martin-Luther.aspx. (Accesat la dat de 10 ianuarie 2021, ora 17:12)

34. William M. Johnston și Christopher Kleinhenz, *Op. cit.*, p. 151.

35. *Idem*. Aceştia nu aveau voie să guste din roadele viţei de vie sau din vin; nazireii nu işi tundeau părul şi nu se atingeau de animale moarte care ar fi putut să îi facă necuraţi; recabiţii locuiau în corturi ş.a.m.d. Vezi Ieremia 35:2-19 și Numeri 6:1-21.

36. *Idem.*

37. *Ibid.*, p. 151-152.

38. Martin Luther critică intepretarea supererogatorie a „sfaturilor evanghelice”(în engleză, evanghelical counsels) a bisericii Catolice în lucrarea sa „Temporal Authority: To What Extent it Should Be Obeyed” din 1523.

39. Dietrich Bonhoeffer, *Costul Uceniciei*, trad. Ligia Talos, Cluj-Napoca, Peregrinul, 2009, p.45-46.

40. *Idem.*

BIBLIOGRAFIE

Abbott-Smith, G., *A Manual Greek Lexicon of the New Testament,* New York, Charles Scribner’s Sons, 1922.

Ayer, Joseph Cullen Jr., *A Source Book for Ancient Church History*, New York, Charles Scribner’s Sons, 1913.

Bonhoeffer, Dietrich, *Costul Uceniciei,* trad. Ligia Talos, Peregrinul, Cluj-Napoca, 2009.

Burton-Christie, Douglas, *The Word in the Desert. Scripture and the Quest for Holiness in the Early Christian Monasticism*, New York, Oxford University Press, 1993.

Cairns, Earle E., *Creştinismul de-a lungul secolelor. O istorie a bisericii creştine*, Oradea, Cartea Creştină, 2007.

Davis, Stephen J., *Monasticism. A Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2018.

Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească*, trad. T. Bodogae, Bucureşti, EIMBOR, 1987.

Ferguson, Everett, *Church History. Volume one. From Christ to Pre-reformation*, Grand Rapids, Zondervan, 1933.

Harnack, Adolf, *Monasticism: Its Ideals and History and the Confessions of St. Augustine*, translated into English by E. E. Kellett and F.H. Marseille, London, Williams&Norgate, 1913.

Hill, Jonathan, *Ghid al istoriei creştinismului*, trad. Alexandru Nădăban, Oradea, Casa Cărţii, 2008.

Ioan Gură de Aur, *SCRIERI. Partea a treia. Omilii la Matei*, trad. D. Fecioru, Bucureşti, EIMBOR, 1994.

Jerome, *Select Letters in Saint Jerome*, translated by F.A. Wright, New York, G. P. Putnam's Sons, 1933.

Johnson, Paul, *A History of Christianity*, New York, Atheneum, 1977.

Johnston, William M., and Christopher Kleinhenz, *Encyclopedia of Monasticism*, New York, Routledge, 2015.

Luther, Martin, *The Babylonean Capitivity of the Church*, translated by A. T. W. Steinhäuser, 1520, PDF, p.43, http://self.gutenberg.org/eBooks/WPLBN0002097021-On-the-Babylonian-Captivity-of-the-Church-by-Martin-Luther.aspx.

Schmidt, Alvin J., *Under the Influence. How Christianity Transformed Civilization*, Grand Rapids, ZodervanPublishingHouse, 2001.

Tertullian, *Apologeticul, Apologeţi de limbă latină*, trad. Nicolae Chiţescu, Bucureşti, EIMBOR, 1981.